

RESUM

Aquest article vol fer notar la pèrdua de terres i activitats agràries a tres comarques catalanes — Barcelonès, Baix Llobregat i Maresme— des del començament del segle XX. Pèrdua paral·lela a un creixement urbà i industrial incontrotat i anàrquic.

Actualment, la població activa agrària del Barcelonès representa aproximadament l'1 % del total de la seva població activa. Aquest fet significa la quasi total desaparició del sector agrari com a sector productiu.

El Barcelonès — amb uns tres milions d'habitants— té unes necessitats d'aliments molt considerables. Fins fa poques dècades — anys 40 o 50— bona part d'aquestes necessitats eren cobertes per les comarques veïnes de Barcelona que, alhora, havien estat tradicionalment agrícoles i agràries com el Baix Llobregat i el Maresme. Però, a partir dels anys seixanta, aquestes comarques es diversificaren en llurs funcions productores. El turisme, les segones residències, els cinturons urbans de primeres residències, la multiplicació de les vies de comunicació, l'expansió industrial centrífuga que requereix Barcelona, les necessitats de sòl dedicat a activitats vinculades a l'oci, s'apoderaren de tota mena de sòls agrícoles, bons i dolents — sense distinció— tot i que llur preu de compra era, i és, altíssim.

El resultat d'aquest procés, pràcticament irreversible, trenca — en unes ocasions— i fa desaparèixer — en unes altres— les estructures agràries de les comarques estudiades amb greus incidències demogràfico-urbanes (altes densitats de població amb infraestructures urbanes deplorables), socio-econòmiques (amplis estrats socials sota mínims econòmics) i ecològiques (en nombroses ocasions originen nivells de contaminació del subsòl, del sòl i de l'espai aeri i marítim gairebé intolerables).

RESUMEN

Este artículo pone de manifiesto la pérdida de tierras y actividades agrarias en tres comarcas catalanas — Barcelonès, Baix Llobregat y Maresme— desde principios del presente siglo. Pérdida que se ha llevado a cabo a expensas de un desmesurado y, por otra parte, anárquico crecimiento urbano e industrial en las mencionadas comarcas.

Actualmente, la población activa agraria del Barcelonès representa aproximadamente el 1 % del total de su población activa. Ello significa que, prácticamente, el sector agrario ha desaparecido como sector productivo.

Evidentemente, el Barcelonès —con casi tres millones de habitantes— tiene unas portentosas necesidades de alimentos. Hasta hace pocas décadas —años 40 o 50— buena parte de aquellas eran cubiertas por las comarcas vecinas de Barcelona que, por otra parte, eran tradicionalmente agrícolas y agrarias como el Baix Llobregat y el Maresme. Pero, a partir de los años sesenta, estas comarcas se diversifican en sus funciones productoras, se pruriospecializan. El turismo, las segundas residencias, los cinturones urbanos de primeras residencias, la proliferación de vías de comunicación, la expansión industrial centrifuga que requiere Barcelona, las necesidades de suelo dedicado a actividades vinculadas al ocio, etc. se adueñan de peores y mejores —sin distinción— suelos agrícolas a pesar de su alto valor de compra en estas comarcas próximas a Barcelona.

El resultado de todo ello comporta un proceso, prácticamente irreversible, que rompe —en unas ocasiones— y aniquila —en otras— las estructuras agrarias de las comarcas estudiadas con graves repercusiones de índole demográfico-urbanas (excesivas densidades de población con infraestructuras urbanas deprorables), socio-económicas (amplios estratos sociales bajo mínimos económicos) y ecológicas (en muchas ocasiones se dan unas condiciones de contaminación del subsuelo, terrestres, aéreas y marítimas poco menos que insoportables).

SUMMARY

This article manifests the loss of agricultural lands and activities in three areas of Catalonia —Barcelonès, Baix Llobregat and Maresme— since the beginning of this century. A loss which has come about due to an excessive and, in addition, anarchic urban and industrial growth in the above-mentioned districts.

The population actively engaged in agriculture in Barcelonès now represents 1 % of the total working population. This means that, in effect, the agricultural sector has disappeared from the area of production.

Obviously Barcelonès, with almost three million inhabitants, has much greater needs of food supply than before. Until a few decades ago, the 40's and 50's, a good part of these needs were covered by Barcelona's surrounding areas which were traditionally agrarian and agricultural —Baix Llobregat and Maresme for instance. Since the 1960's, however, these areas have diversified their productive functions and have begun to specialize in many other sectors. Tourism, second homes, urban residential belts, the proliferation of communication networks, centrifugal industrial expansion, the need for leisure space, and so on, take over agricultural land (without discrimination between the good and the barely mediocre) in spite of the high cost of such land in the area around Barcelona.

The result of this situation brings about a practically irreversible process which, on occasions, breaks down and, on others, annihilates the agrarian structures of the district under study. This causes serious repercussions of an urban-demographic nature; for example: excessive density of population in areas with a deplorable infrastructure. Other repercussions are of socio-economic nature (widespread situations of social strata suffering minimal economic conditions), ecological nature (many almost intolerable cases of pollution of the subsoil, topsoil, atmosphere and sea have occurred).

INTRODUCCIÓ

Les pàgines que tot seguit podeu llegir formen part d'una anàlisi agrària titulada *Les planes hortofrutícoles i ramaderes lleidatanes com a futur rebost de Barcelona i la seva Àrea Metropolitana*.

L'esmentada anàlisi agrària s'estructura en tres parts en funció d'unes

hipòtesis que, en síntesi, pretenen respondre al plantejament d'uns interrogants:

És una realitat la pèrdua d'activitats agràries, de sòls agrícoles, etc., al Barcelonès i les comarques? Pot mesurar-se aquest fet?

En el cas que aquestes comarques barcelonines no estiguin capacitades per a poder abastar una demanda de productes hortofrutícoles i ramaders com la que exigeixen Barcelona i la seva Àrea Metropolitana, cap a quines comarques catalanes es decantarien els esforços comercials per poder obtenir els aliments necessaris?

En principi una resposta coherent seria la de pensar que les comarques regades que configuren les planes lleidatanes (Segrià, Urgell i la Noguera regada) han substituït, en bona mesura, les tradicionals àrees agrícoles en què es basava el mercat barceloní (Baix Llobregat i Maresme). És veritable aquest fet? Pot mesurar-se l'activitat comercial entre les comarques lleidatanes i l'Àrea Metropolitana barcelonina?

Les respostes a aquests darrers interrogants configuren la segona part de l'estudi dirigit pel Dr. Joan Vilà i Valentí.

Finalment, la tercera i última part d'aquesta anàlisi lliga amb el darrer dels interrogants plantejats i pretén aportar unes reflexions al voltant de com s'hauria de desenvolupar, des de l'òptica d'alguns pagesos i d'experiències agràries lleidatanes, una possible ordenació del territori atenent la reorganització agro-pecuària que sens dubte necessita el camp lleidatà.

1. EL CAS DEL BARCELONÈS

La pèrdua constant de terres agrícoles al Pla de Barcelona al llarg del temps, agreujada a partir del segle XVIII i incrementada tot caminant cap al segle XIX, ha comportat actualment una activitat agrària pràcticament inexistente a la comarca del Barcelonès.

De fet, aquest procés ha estat lent fins a la darrereria del segle XIX. Cal pensar que l'any 1900, en aquesta comarca, la població activa agrària encara representava el 28 % dins el total de la població activa. Però solament cinquanta anys més tard (1) significava només l'1,5 %. L'any 1975, igual que avui, el Barcelonès era la comarca amb l'índex de població activa agrària més baix de Catalunya (2), ja que únicament representava el 0,19 % dins el total català.

D'altra banda, en aquesta comarca, l'extensió de les terres conreades l'any 1975 no arribava al miler d'hectàrees. Aquest fet significa que solament el 5 % de la superfície total comarcal es dedicava a tasques agrícoles amb una incidència del 0,1 % dins el conjunt de terres conreades al Principat.

Si l'anàlisi fes referència a l'evolució comarcal del nombre d'explotacions ens adonaríem que la variació neta percentual entre 1962 i 1982 reflectiria un valor negatiu que, sens dubte, és el més alt de les comarques catalanes.

Avui dia hom pensa que aquest procés, irreversible segons tots els indicadors analitzats, de pèrdua de terres agrícoles continua i que el Barcelonès restarà —en un termini més o menys llarg— exclòs dels llistats dels ordinadors quan hagin de subministrar dades referides a l'activitat agrària comarcal catalana.

2. ELS TRADICIONALS REBOSTOS DE BARCELONA

2.1 L'àrea perifèrica

El professor Lluís Casassas, tot descrivint la comarca del Baix Llobregat al tercer volum de la *Geografia de Catalunya*, escriu:

“El Baix Llobregat és conegut arreu de Catalunya com una horta ubèrrima, una mica com la versió catalana de l’horta de València. La manca de centres industrials de llarga tradició com Igualada, Terrassa o Mataró, o de grans mercats com Vilafranca, Manresa o Granollers, ha generalitzat la idea simplista d’una terra de promissió que oferia al pagès graciosament els productes que omplirien les places de Barcelona” (4).

J. Codina, P. Deffontaines, P. Vilar, P. Vila... són altres geògrafs i historiadors que escriuen al voltant de l’agricultura del Baix Llobregat i la seva capacitat de producció, fins i tot per poder arribar a abastar un mercat que esdevenia al llarg del temps importantíssim: la ciutat de Barcelona.

Vegeu el que escrivia P. Deffontaines referint-se a la mateixa comarca i més concretament al terme municipal del Prat de Llobregat:

“En el segle XIX s’estengueren els cultius de verdures, farratges i arbres fruiters, gràcies als dos canals i a l’extracció de l’aigua subterrània, alhora per a dessalar i per a regar. Aquests treballs faran del delta una zona de rics cultius per al proveïment de la gran ciutat”.

Tanmateix J. Codina, en un article escrit a la revista Arrel, feia les següents consideracions en parlar de l’evolució històrica de la riquesa agrícola del Baix Llobregat:

“Fins arribar a l’era industrial l’agricultura ha constituït la principal riquesa al Baix Llobregat. A un extrem, la muntanya de Montserrat envoltada d’oliveres i de vinya més enllà, avall, cap al’Anoia i la seva confluència amb el Llobregat. Immediatament, a la vall mitjana, hi començaven els fruterars que tanta anomenada havien d’arribar a donar a la contrada: presseguers, pruners, pomes, nesprers, cirerers, pereres. El delta s’obria progressivament a l’economia amb una colonització de base cerealística, incrementada, des de l’arribada del regadiu al segle XIX, amb una horticultura de tipus intensiu cada dia més rica. El Baix Llobregat, i especialment les valls mitjana i baixa o delta, es constituïa en el gran proveïdor de Barcelona a partir del segle XVIII. Les localitats s’especialitzaven en productes que han arribat als nostres dies: les cireres de Sant Climent, els espàrrecs de Gavà, els melons, mongetes i carxofes del Prat, les pomes de Sant Boi, els préssecs de Sant Feliu o Sant Joan Despí. A partir de la primera guerra mundial comença l’exportació agrícola del Baix Llobregat en gran escala a l’Europa rica. La producció hi arribà a ser de primera magnitud, sobretot al Delta, de terra fèrtil com la de tots els deltes, i on a través de tres, quatre i fins i tot vuit collites anuals (en el cas del farratge) sobresurt l’exemple del municipi del Prat, el qual amb una superfície de 32,8 Km², arribà a ser en xifres absolutes el poble de tot l’Estat espanyol que més contribuïa en rústica.

La riquesa agrícola de la comarca s’hi aguantà fins a mitjans del nostre segle, en què comença ràpidament a davallar enfront l’escomesa industrial i l’ocupació urbana i de serveis.” (6)

Cal pensar, doncs, que el Baix Llobregat ha deixat d’èsser el gran proveïdor d’aliments de Barcelona-ciutat per a convertir-se en una comarca amb un tarannà totalment diferent?

En cas d’una resposta afirmativa caldria analitzar com s’ha produït el canvi progressiu o la transformació econòmica d’aquesta comarca, com s’ha produït la pèrdua d’identitat agrícola que caracteritzava al Baix Llobregat.

Abans, però, faré referència a una altra comarca que ha seguit un camí paral·lel al del Baix Llobregat en el sentit que una inequívoca vocació agrícola de la comarca ha derivat, en el transcurs del temps, cap a un aprofitament molt dife-

rent de les terres comarcals i de la vocació agrícola primitiva dels seus homes. Em refereixo al Maresme.

Pau Vila, en escriure al voltant de l'aprofitament que el pagès d'aquesta comarca féu del conreu de la patata, diu:

"L'hortolà de la costa que ha convertit els sorrals eixuts i les clotes aiguamollenques en belles hortes i els sequers costeruts en feixes regables... Així, l'horta de Mataró ha pres un to internacional com les veritables hortes de València i de Múrcia. Bella mostra d'on pot arribar la pagesia catalana." (7)

Vegeu, doncs, que els condicionaments físics (clotes, aiguamolls) són semblants en ambdues comarques, el Maresme i el Baix Llobregat.

Diferents autors assenyalen l'estricta relació comercial Maresme-Barcelona i les excel·lències de l'agricultura maresmenca. Per exemple, P. Lleonart escriu:

"Les favorables condicions climàtiques de la comarca, la seva proximitat al centre de consum barceloní i la tenacitat, l'esperit comercial i la tradició exportadora dels seus pagesos han fet que l'agricultura del Maresme hagi ocupat, des de sempre, una posició capdavantera en el conjunt català." (8)

En el mateix llibre, més endavant, es pot llegir:

"La proximitat del mercat consumidor barceloní i la facilitat de comunicacions han estat les bases del desenvolupament dels principals conreus del Maresme (9).

Hom coneix que dos dels principals prototipus de conreus que actualment es cultiven en aquesta comarca són els productes d'horta i la flor. En l'últim estudi citat es diu que la comercialització dels productes hortícoles es canalitza cap al mercat barceloní i que Mercabarna comercialitza aproximadament un 80 % de la producció. Així mateix el mercat de flors de Barcelona absorbeix un 25 % de la producció de flors.

Tal com es refereix continuadament en diferents estudis, Barcelona es mostrà des del començament del segle XVIII com el principal motor de l'agricultura maresmenca, igual que passava, com ja ho hem vist, amb l'agricultura del Baix Llobregat. J. Fradera ho confirma quan escriu, referint-se al Maresme: "el progrés de l'horta i del garrofer són dos aspectes d'aquest capgirament de l'agricultura comarcal vers conreus de clara projecció mercantil. El desenvolupament de l'horta i de les lleguminoses, així com el de la fruita, és conseqüència de la forta demanda generada pel creixement urbà a la pròpia comarca i per la pròpia Barcelona".

D'altra banda, tots els estudiosos accepten, igual que succeïa amb el Baix Llobregat, que el Maresme agrícola no pogué suportar l'embranchada urbanística i industrial de la dècada dels cinquanta i que aquesta desnaturalitzà la primitiva vocació agrícola de la comarca. Vegeu, al respecte, el comentari del sindicat Unió de Pagesos:

"La superfície llaurada i, per tant, la realment productiva, que l'any 1954 era de 17.300 ha, l'any 1969 disminueix en un 40 %, tot quedant-se en 10.000 ha, de les quals el 50 % són terres de secà i l'altre 50 % de regadiu." (11)

L'objectiu que menava l'anàlisi d'aquest apartat era donar una visió de conjunt dels tradicionals rebostos alimentaris de la ciutat de Barcelona. Hem vist com a exemples l'evolució històrica del Baix Llobregat i del Maresme, per bé que no en profunditat.

Per tal de continuar endavant amb l'estudi caldria plantejar uns interrogants que completarien els exposats després de la cita 6.

Així doncs, cal preguntar-se si després de l'evolució agrícola d'ambdues comarques, aquestes es refermen encara en llur veritable vocació agrícola tradicional i si aquesta els permet, a l'actualitat, continuar esperançadament proveint Barcelona de productes hortofrutícoles.

En els propers apartats, tot i responent a aquestes qüestions, cal aprofundir i cercar respostes al voltant de la pèrdua d'identitat agrícola d'aquestes comarques. Cal, alhora, plantejar la hipòtesi de si en el futur aquestes comarques podran respondre adequadament al repte alimentari que plantegen Barcelona i la seva Àrea Metropolitana.

2.2 El cas del Baix Llobregat

No cal posar en dubte que el procés de creixement urbanístic i industrial del Baix Llobregat, juntament amb les connotacions que aquest fet comporta (impressionant creixement demogràfic, desenvolupament important de la xarxa viària, gran expansió en nombre de locals fabrils, etc.), ha estat un fet de primer ordre, i alhora determinant per a poder copsar la pèrdua de terres agrícoles. Esbrinem com s'ha desenvolupat aquest fenomen en aquesta comarca.

2.2.1 L'inici de l'anomenada Nova Etapa Industrial

El passat immediat del Baix Llobregat, el que avui representa aquesta comarca i, amb tota seguretat, el que serà en un futur proper està íntimament lligat a l'expansió de la gran metròpoli veïna: Barcelona.

El que hom anomena Nova Etapa Industrial, que cal situar cap a la segona dècada del segle XX, es caracteritza per un afany de canvi, de millora, d'evolució de la ciutat de Barcelona malgrat que considerada globalment aquesta fos una dura etapa política. Penseu que dins els primers anys d'aquest segle es desenvolupa fortament el sentit nacionalista català i l'any 1925 es produeix la dissolució de la Mancomunitat.

No obstant això, és en aquests moments —com a efecte de l'expansió econòmica de la ciutat experimentada arran de la primera guerra mundial— quan es construeixen el Metro Transversal i l'estació de França, quan es prepara i realitza l'Exposició Internacional amb la consegüent urbanització de la Plaça d'Espanya, Montjuïc i la Plaça de Catalunya, es duu a terme també el cobriment del ferrocarril de Barcelona a Sarrià, etc...

A partir de l'any 1915 es pot copsar un intent d'ordenació de la indústria que creixia anàrquicament seguint les línies dels ferrocarrils. Ara es construeix la fàbrica Elizalde de motors mecànics, les centrals tèrmiques de Sant Adrià i el Poble Sec, la fàbrica de ciment de Montcada, etc.

Urbanísticament s'enllesteix l'Escola Industrial del carrer Urgell, s'acaben les obres d'obertura de la Via Laietana...

Amb motiu de la guerra del 1914 es multiplicaren les vendes de productes agraris i industrials als països bel·ligerants; i es crearen noves indústries tot pensant en el proveïment d'aquests països.

Tots aquests fets duen cap a Barcelona una forta onada immigratòria des d'altres indrets de l'Estat espanyol. Aquesta immigració provocà una notable expansió dels suburbis i a la vegada de les zones veïnes a la gran ciutat. Pot parlar-se doncs, per al Baix Llobregat, d'una influència barcelonina en la seva evolució demogràfica? Analitzem-ho.

El Baix Llobregat es trobà immers en aquest creixement i la seva dinàmica demogràfica es trencà respecte a períodes anteriors. Així per exemple aquesta comarca passà de 97,22 h/km² el 1900 a 165,02 el 1930, la qual cosa suposà un increment superior al 80 %, molt proper al del mateix Barcelonès, que passà en el mateix període de 3.638,5 h/km² a tenir-ne 7.026,90.

Vegem-ho al quadre 1.

QUADRE 1

Densitat de població per comarques (nombre d'habitants per km ²) 1900-1930					
	Baix Llobregat	Barcelonès	El Maresme	Vallès Occidental	Vallès Oriental
1900	97,22	3.638,50	180,22	117,17	51,73
1910	104,10	3.995,70	192,07	130,43	57,31
1920	117,17	4.896,20	211,98	165,78	61,32
1930	165,02	7.026,90	244,00	214,08	73,43

FONT: CIDC

En xifres absolutes el conjunt comarcal passà d'uns 46.000 habitants l'any 1900 a un total de 78.500 l'any 1930, la qual cosa suposa un increment superior al 70 %. Segons Rebagliato (12) entre l'any 1920 i el 1930 el Baix Llobregat creix a un ritme del 4,11 % anual, la qual cosa significa un ritme de creixement no assolit en cap altre període anterior.

Analitzant aquestes dades s'arriba a la conclusió que aquest creixement de la població no podia venir donat solament per forces internes a la comarca i fins i tot al Principat. Era necessari el concurs de la força immigratòria extracatalana. És aleshores, precisament, quan Barcelona preveu que no pot absorbir la pressió demogràfica externa i obre vàlvules de sortida vers les zones geogràfiques de l'entorn.

Al Baix Llobregat, lògicament, les localitats que acullen els immigrants són les més properes a la metròpoli: Sant Boi, Cornellà, el Prat, Viladecans, Gavà, Sant Joan Despí i Sant Feliu de Llobregat. Per tant, caldria arribar a la conclusió que el creixement demogràfic i urbanístic del Baix Llobregat durant la "Nova Etapa Industrial", més que un creixement degut a les pròpies forces d'expansió comarcal, fou degut a la gran força d'expansió de Barcelona, la qual començà a inundar (demogràficament i urbanísticament durant la segona dècada del segle actual), com si fos una immensa i creixent taca d'oli, les àrees veïnes.

Aquest procés, tingué continuïtat?

2.2.2 El parèntesi dels anys trenta i quaranta

Segur que el procés de creixement demogràfic i urbanístic del Baix Llobregat hauria continuat seguint el model anàrquic dels anys vint, si no s'haguessin esdevingut durant les dècades dels anys trenta i quaranta un seguit de fets que truncaren les perspectives expansives. Entre aquests caldria esmentar:

- a) la recuperació econòmica dels països bel·ligerants a la primera guerra mundial;
- b) la forta crisi de sobreproducció dels anys trenta;
- c) la guerra civil espanyola;
- d) la depressió post-bèl·lica.

Les conseqüències a nivell general en foren, com és de tots sabut, la baixa dels preus, l'ensorrament dels valors, la multiplicació dels desocupats, les bancarrotes, el subconsum, la subproducció, la reducció de la producció industrial, una crisi permanent del demosistema o sistema demogràfic, etc.

L'estancament demogràfic es reflecteix en qualsevol dels estudis que se n'ocupen. Per exemple, G. Cortés i M. del Mar Isla escriuen:

“Des dels anys trenta fins al 1950, dotze municipis de la comarca, bàsicament de muntanya, perden població en termes absoluts i tan sols cinc, tots ells a la vall baixa i al delta, superen l'increment del Baix Llobregat (1,03 % anual): Castelldefels (4,8 %), Cornellà (2,5 %), el Prat (2,2 %), Viladecans (1,8 %) i Molins de Rei (1,2 %).” (13)

Aquest estancament en perllonga durant els anys quaranta. Tot i això Rebagliato afirma que a la comarca del Baix Llobregat es dona un cert ritme de creixement durant els anys de la postguerra. Fixeu-vos en el que escriu aquest autor:

“La vintena 1930-1950 és la més trasbalsada. Acabada l'eufòria dels mercats internacionals dels anys anteriors, la gran crisi del 1930 repercuteix en tot el període republicà, agreujada per la guerra del 1936-1939. La represa és difícil durant la Guerra Mundial de 1939-45 i els anys immediats, però el Baix Llobregat manté el tercer lloc entre les comarques catalanes pel ritme de creixença”. (14)

Cal afegir, no obstant això, que el període entre els anys 1936-40 fou realment catastròfic. Segons Rebagliato la comarca perdé habitants a un ritme mitjà del 0,96 per cent anual. El reusm fou que vint-i-un municipis perderen habitants i solament quatre en guanyaren. Les pèrdues més considerables de població s'enregistraren als municipis amb més especialització tèxtil de la comarca, ja que les “arribades de cotó foren interrompudes.” (15)

Per tal d'il·lustrar amb xifres el que ha estat dit en aquest apartat, fixeu-vos en aquestes dades absolutes donades per cada municipi en el període 1930-1950. Penseu que el cens de l'any 50 ja indica una represa demogràfica iniciada pocs anys abans.

QUADRE 2

Dinàmica de la població del Baix Llobregat, 1930 i 1950

	1930	1950
Abrera	818	667
Begues	1.003	968
Castelldefels	797	2.039
Castellví de Rosanes	274	268
Cervelló	1.571	1.414
Collbató	509	416
Corbera de Llobregat	1.201	1.164

Cornellà de Llobregat	7.031	11.473
Esparreguera	5.203	4.740
Gavà	5.054	6.860
Martorell	4.972	5.887
Molins de Rei	6.275	8.024
Olesa de Montserrat	5.621	6.102
Pallejà	1.022	1.065
El Papiol	1.027	1.159
El Prat de Llobregat	6.694	10.401
St. Andreu de la Barca	1.008	886
St. Boi de Llobregat	8.867	10.811
St. Climent de Llobregat	1.125	991
St. Esteve Sesrovires	910	859
St. Feliu de Llobregat	6.343	7.327
St. Joan Despi	2.023	2.274
St. Vicenç dels Horts	2.919	3.295
Sta. Coloma de Cervelló	1.191	1.227
Torrelles de Llobregat	785	732
Vallirana	1.334	1.282
Viladecans	2.990	4.291
Baix Llobregat	78.567	96.625
% sobre el total de Catalunya	2,81	2,98

FONT: J. Iglésias Fort, *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años*; CIDC; Padró Municipal 1975.

Prenent com a base l'índex 100 per al any 1920, en resulta —per al conjunt comarcal— un creixement de la població que passà a tenir l'índex 141,8 % el 1930, és a dir, solament deu anys després. Si la població total de la comarca en aquest any la iguaem també a 100, l'índex de creixement vint anys després (és a dir, el 1950) havia estat solament del 23 %.

D'aquestes xifres se'n poden treure unes conclusions:

a) El període 1930-1940 fou de clar decreixement demogràfic a la comarca.

b) Durant el període 1940-1950 es produeix una represa demogràfica que en cap cas no iguala l'evolució demogràfica positiva que es donà durant el període 1920-1930.

c) Aquesta davallada demogràfica dels anys trenta i quaranta produí una congelació en el procés d'expansió, demogràfica i urbanística, redreçada únicament a partir dels anys cinquanta.

Passem, doncs, a analitzar aquesta arrencada.

2.2.3 L'arrencada dels anys cinquanta i l'expansió dels anys seixanta-setanta

Entre els anys 1950 i 1975 tots els pobles de la comarca tenen un creixement positiu de la població. Alguns municipis creixen espectacularment entre ambdues dates.

Vegeu en el següent quadre l'evolució de la població per municipis entre 1950 i 1975.

QUADRE 3

Dinàmica de la població del Baix Llobregat, 1950-1975

	1950	1960	1970	1975 (1)
Abrera	667	715	1.645	2.857
Begues	968	1.043	1.403	1.222
Castelldefels	2.039	3.920	13.219	20.141
Castellví de Rosanes	268	330	332	307
Cervelló	1.414	1.750	2.338	2.665
Collbató	416	376	451	471
Corbera de Llobregat	1.164	1.397	1.774	2.212
Cornellà de Llobregat	11.473	24.714	77.314	91.739
Esparraguera	4.740	5.301	7.675	9.587
Gavà	6.860	15.725	24.213	30.474
Martorell	5.887	7.926	13.086	14.715
Molins de Rei	8.024	10.191	14.456	20.058
Olesa de Montserrat	6.102	7.717	10.092	12.506
Pallejà	1.065	2.230	4.081	5.080
El Papiol	1.159	2.036	2.620	2.964
El Prat de Llobregat	10.401	14.131	36.363	51.058
St. Andreu de la Barca	886	1.524	4.870	8.295
St. Boi de Llobregat	10.811	19.968	50.051	65.064
St. Climent de Llobregat	991	1.281	1.966	2.002
St. Esteve Sesrovires	859	889	1.084	1.187
St. Feliu de Llobregat	7.327	10.201	21.751	26.731
St. Joan Despí	2.274	4.771	16.055	23.862
St. Vicenç dels Horts	3.295	5.750	14.509	18.344
Sta. Coloma de Cervelló	1.227	1.582	1.944	2.105
Torrelles de Llobregat	732	740	872	1.084
Vallirana	1.272	1.635	2.632	3.433
Viladecans	4.294	7.508	24.483	36.574
Baix Llobregat	96.625	155.361	351.279	456.737
% sobre el total de Catalunya	2,98	3,96	6,86	8,07

FONT: J. Iglésies Fort, *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años*; CIDC, Padró Municipal, 1975.

Observeu que existeixen municipis que decupliquen la població, com ara Castelldefels i St. Andreu de la Barca; altres multipliquen per vuit els habitants, com per exemple Cornellà de Llobregat i Viladecans. Altres municipis se sextupliquen o quintupliquen, com són els casos de St. Vicenç dels Horts, Gavà, el Prat i Sant Boi.

La comarca passà de tenir 96.625 habitants el 1950 a tenir-ne 456.737 el 1975. Per tant, la població es quadruplicà! Fou un creixement realment espectacular. La densitat de població del Baix Llobregat quasi es quintuplicà. L'any 1950 era de 203,37 h/km² i l'any 1976 quasi arribava als 1.000 h/k². Solament superat per l'índex del Barcelonès (15.640 h/km²).

Cal preguntar-se, després d'aquesta breu anàlisi demogràfica, pel marc de referència que comportà aquesta espectacular expansió poblacional.

És evident que s'ha de cercar en la represa per part de l'economia cata-

lana del procés industrialitzador a partir dels anys cinquanta. Vegeu el que es diu al respecte a la revista Arrel:

“Les necessitats de descongestió del Barcelonès varen anar provocant una orientació dels nous assentaments demogràfics i industrials cap al seu entorn (Baix Llobregat); per situació, propera a Barcelona; i per dotacions físiques (el riu, zona planera al delta) i socials (certa tradició industrial), el Baix Llobregat rebé l'impacte de la nova industrialització de manera molt intensa”. (16)

Ja al començament dels anys seixanta existia una seriosa consolidació industrial i s'havia afermat l'especialització comarcal en funcions industrials. Més del 50 % de la població activa es dedicava a tasques industrials. Els medis més industrialitzats foren precisament els del delta, on l'agricultura era més avançada i pròspera. Així mateix les successives onades immigratòries anaven a parar, en bona part, a aquests municipis deltaics, seguint la línia de Cornellà a Gavà.

El procés industrialitzador continuà durant la dècada dels anys seixanta i fins als primers anys dels setanta. En aquests moments es produeixen noves inversions industrials amb un doble sentit espacial ja que les ampliacions físiques de les fàbriques se solien fer dins la línia Cornellà-Gavà amb el terme del Prat com a zona destacada, mentre que les instal·lacions noves es dirigien a reafirmar el caràcter d'especialització industrial de la comarca. Aquesta, en els primers anys de la dècada dels setanta tenia una població activa industrial que ratllava el 70 % del total de la població activa.

Tota aquesta allau poblacional i industrial, tot el procés de creixement econòmic dins el Baix Llobregat, quin marc de referència tingué? Evidentment les terres del seu entorn. Aquestes terres han patit el fort i profund procés de construcció i ocupació intensiva del sòl. Aquest procés ha esdevingut mortal de necessitat per al desenvolupament de l'agricultura comarcal. És en aquest període quan la comarca (amb fortes arrels agrícoles i tradicionalment rural) s'especialitza en funcions industrials.

N'examinarem un xic les conseqüències que en bona mesura són nefastes o, matisant més l'expressió, semblaven positives a curt termini però han esdevingut força negatives a la llarga, sobretot a la part baixa de la comarca (Cornellà, Sant Boi, el Prat i Gavà).

a) En general, s'ha donat un creixement incontrolat a les fàcils expectatives de guany i a les activitats especulatives, referents a la utilització del sòl comarcal.

b) Al nivell urbanístic els forts ritmes constructors no han satisfet, en molts indrets, les necessitats específiques d'habitatge dels residents de la comarca i aquest fet ha suposat que hi hagi milers d'habitatges sense ocupar. Mentre que a les zones muntanyenques han proliferat irracionalment les segones residències i les urbanitzacions il·legals ocupant sòl rústic.

c) El fort creixement demogràfic durant aquest període, i la gran expansió urbana de moltes poblacions del Baix Llobregat, han comportat un canvi, en la morfologia comarcal i en les relacions socials i econòmiques tradicionals, que la comarca no ha aconseguit digerir.

d) El creixement ha estat més aviat considerat com un procés d'expansió de la gran metròpoli veïna. Aquest fet ha accelerat el sentiment de desintegració comarcal.

e) En conjunt el creixement desmesurat ha provocat una degradació gradual de les zones menys dotades del Principat.

f) Quant a l'índex d'urbanització cal dir que la comarca és una de les pitjor dotades en comparar-la amb les altres de l'entorn barceloní. Vegeu en el següent quadre el dèficit en pavimentació, enllumenat de carrers, clauvergues i condicions dels habitatges.

QUADRE 4

	Índex d'urbanització				
	Baix Llobregat % s/ comarca	El Maresme % s/ comarca	Vallès Occidental % s/ comarca	Vallès Oriental % s/ comarca	Catalunya % s/ total
Superfície pavimentada	51,929	58,280	54,714	44,995	54,490
Vies públiques il·luminades	63,244	93,790	76,293	75,009	84,979
Habitatges amb llum	91,242	97,255	98,885	96,575	97,971
Habitatges amb aigua corrent	88,850	91,873	93,849	89,714	93,002
Dèficit de clavegueres	51,155	25,705	34,725	35,425	24,865

FONT: CIDC

Unes ratlles abans de posar de manifest tot aquest seguit de conseqüències ens preguntàvem sobre el marc de referències, sobre la base on s'havia assentat l'allau poblacional i industrial al Baix Llobregat. Avançarem que el resultat d'aquesta mena d'invasió significava el trencament del sector productiu agrícola. Per què? Senzillament l'expansió física urbana i industrial es féu, en molts casos, sobre sòls agrícoles. En ocasions sobre sòls agrícoles altament productius i utilitzats intensivament.

Rebagliato afirma que la superfície llaurada entre 1954 i 1969 hauria experimentat una minva d'un 48,6%. És a dir, solament en quinze anys s'hauria passat d'unes 33.000 ha conreades a unes 17.000.

En aquestes condicions, quins han estat els determinants que han marcat el desenvolupament demogràfic i econòmic de la comarca durant els anys setanta i vuitanta?

2.2.4 L'etapa recessiva a partir dels anys 70

A partir dels primers anys de la dècada dels setanta el context econòmic mundial no seguí la línia d'evolució que havia tingut en els darrers anys. L'economia occidental entrà en crisi per tota una sèrie de causes que ací no ens cal analitzar. El nostre país no es pogué sostreure a les conseqüències de la crisi i a partir de l'any 1975 entrà en una etapa recessiva que pot aplicar-se a tots els camps d'estudi que fins ara hem analitzat: demogràfic, urbanístic, econòmic, etc.

Valorem un xic com la crisi afectà i continua afectant la comarca del Baix Llobregat.

Carles Riba a l'hora de valorar la recessió a la comarca dóna unes claus interpretatives a base d'índexs (17). Així, per exemple, quant a la població argumenta:

“Reducció a un terç del creixement absolut (i en major proporció en el creixement relatiu) en el període 75-78 respecte als anteriors; sembla que la tendència encara s'exagera més en els darrers anys:

– El creixement vegetatiu sofreix una lenta disminució a partir de l'any 1975, sobretot degut a la minva de naixements. Els matrimonis també baixen lentament.

– Caiguda en picat de la immigració, i en algun cas inversió de la tendència a partir del 1975:

Sobre un creixement vegetatiu mitjà d'uns 12.000 h/any:

1970-75	_____	18.000 immigrants/any nets
1977	_____	8.100 immigrants/any nets
1978	_____	4.700 immigrants/any nets
1979	_____	2.365 immigrants/any nets

També a l'informe de la revista Arrel es pot llegir al voltant d'aquesta qüestió demogràfica:

“L'etapa recessiva que es manifesta clarament des de l'any 1975, té un clar corol·lari en la dinàmica demogràfica. El creixement en els ritmes migratoris i, àdhuc, probablement, l'incentiu del retorn al lloc d'origen, on les condicions de vida s'adequen millor als actuals nivells de renda, provoquen una reducció important en la taxa de creixement. De 1975 a 1979 l'augment és del 2,8 % anual davant del 5,4 % del quinquenni anterior.” (18)

No obstant això, l'anàlisi que fa la revista Arrel després d'estudiar factors demogràfics (com per exemple l'estructura demogràfica del Baix Llobregat, les edats dels immigrants arribats a la comarca, taxes de creixement natural, etc.) arriba a la conclusió que té una base demogràfica molt ampla.

Aquest fet juntament amb la mateixa estructura poblacional i amb el tipus d'activitats econòmiques que es donen en aquesta comarca fa que tingui un dels contingents de desocupats més elevats de Catalunya i de la resta del l'Estat. El problema és realment preocupant en una comarca acostumada a contemplar una expansió industrial que semblava no tenir fi.

L'informe Arrel ho manifesta així:

“... És a dir, el Baix Llobregat ha sofert en pocs anys el pas d'una situació en què el ritme d'acumulació de capital induïa a una importació de mà d'obra, amb les conseqüències demogràfiques que sol comportar la immigració (entre elles, el rejuveniment de la població), a una altra marcada per la frenada d'aquell procés d'excedents de força de treball.” (19)

Evidentment aquests excedents de força de treball se situen, en gran part, dins l'atur juvenil. El quadre següent ens ho demostra:

QUADRE 5

Característiques de l'atur registrat al Baix Llobregat, el desembre de 1980

a) per edats i sexes:			
Edats	Homes	Dones	Total
Menys de 20 anys	5.206	4.737	9.943
20-24 anys	2.607	2.075	4.682
25-39 anys	6.809	2.025	8.834
40-45 anys	4.108	652	4.760
Més de 54 anys	1.758	163	1.921
Total	20.488	9.652	30.140

FONT: Dept. de Treball de la Generalitat de Catalunya, *Butlletí d'Ocupació*, desembre del 1980.

Cap a la fi de l'any 80 la comarca tenia 30.140 desocupats, dels quals 14.615 eren menors de 25 anys. Aquest nombre representa quasi el 50 %. Realment preocupant i de solució difícil.

Però la problemàtica d'un gran creixement no pensat ni planificat amb anterioritat es manifesta en altres camps. Per exemple en l'urbanístic.

Tothom parla d'importants estocs d'habitatges no venuts a pesar del descens en el ritme constructor a partir de l'any 1975. Vegeu en el següent quadre la dinàmica de constructors per municipis entre els anys 1971 i 1980.

QUADRE 6

Dinàmica constructora per municipis, 1971-1980

Municipis	Habitatges acabats	
	1971-1975	1976-1980
Abrera	631	379
Begues	73	90
Castelldefels	5.130	2.642
Castellví de Rosanes	76	80
Cervelló	262	472
Collbató	183	264
Corbera de Llobregat	525	739
Cornellà	6.613	2.498
Esparraguera	1.351	991
Gavà	4.221	2.949
Martorell	666	564
Molins de Rei	1.348	805
Olesa de Montserrat	949	546
Pallejà	435	335
El Papiol	257	154
El Prat de Llobregat	5.275	3.412
St. Andreu de la Barca	1.471	780

St. Boi de Llobregat	6.488	5.027
St. Climent de Llobregat	76	36
St. Esteve Sesrovires	211	262
St. Feliu de Llobregat	4.054	1.693
St. Joan Despí	2.478	729
St. Vicenç dels Horts	1.510	734
Sta. Coloma de Cervelló	332	200
Torrelles	190	339
Vallirana	559	789
Viladecans	4.805	2.288
TOTAL	50.169	29.797

Nota: L'any 1980 comprèn els mesos de gener a setembre.

FONT: INE, *Censo de la vivienda en España*, 1970. CEP (IEP) *Reconocimiento Territorial de Catalunya*, 1981.

Observeu que entre el període 1971-75 i el període 1976-80 es redueixen en més d'un 50 % el total d'habitatges acabats per al conjunt comarcal amb reduccions realment dràstiques com són els casos dels municipis més industrialitzats.

Això no obstant, aquesta recessió a tots els nivells no ha impedit que, al cap i a la fi, el gran sector més perjudicat en fos l'agrícola. Analitzem ara com ha actuat sobre l'estructura agrària tot aquest procés d'evolució econòmica que ha sofert el Baix Llobregat des dels anys cinquanta fins als vuitanta i, alhora, el futur agrícola de la comarca, tot lligant amb les qüestions a què ens referíem a l'apartat 2.1.

2.3 La desintegració agrícola, un fet irreversible?

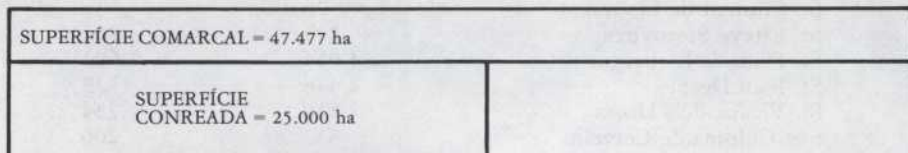
L'informe sobre el Baix Llobregat escrit a la revista *Arrel* per G. Cortés i M. del Mar Isla acaba amb unes notes que actuen a manera de conclusió. L'apartat referit a l'estructura productiva fa esment de l'agricultura comarcal tot dient: "...El trencament de les unitats territorials agràries pel procés d'urbanització, la contaminació del medi ambient, la salinització de les aigües per la sobreexplotació dels pous i la competència per la utilització dels recursos (augment dels preus del sòl, salaris, etc...) van anar marginant altres activitats econòmiques. Així doncs, l'agricultura del Baix Llobregat, una de les més riques de Catalunya, és en aquests moments una activitat en retrocés. Si en un primer moment les terres més fèrtils (les del delta) van ésser les principalment afectades, també les de muntanya, gradualment, van quedar integrades a la dinàmica rubanitzadora pel fenomen incontrolat de la segona residència." (20).

Volem ara aprofundir més i seguir l'evolució del retrocés de les terres agrícoles del Baix Llobregat, i també analitzar la problemàtica que representa per al futur manteniment d'aquesta agricultura residual l'existència d'una salinització creixent, una disminució dels aqüífers, una greu contaminació terrestre, agrària i subterrània, etc.

Vegeu els gràfics següents:

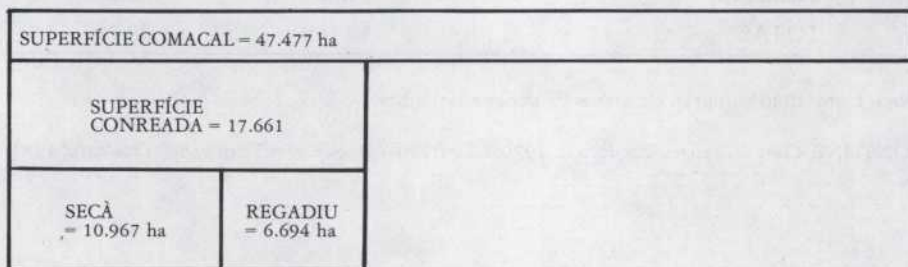
Any 1954

Gràfic 1

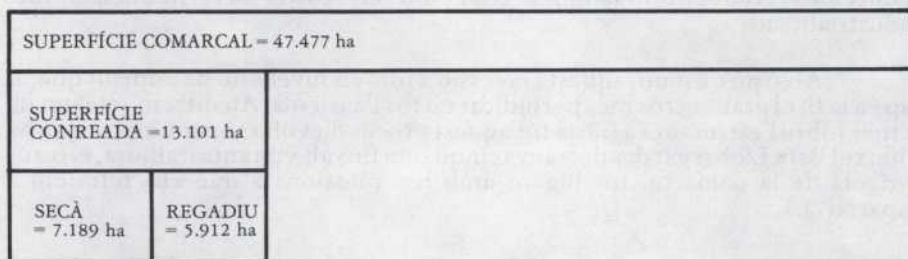
Any 1965

Gràfic 2

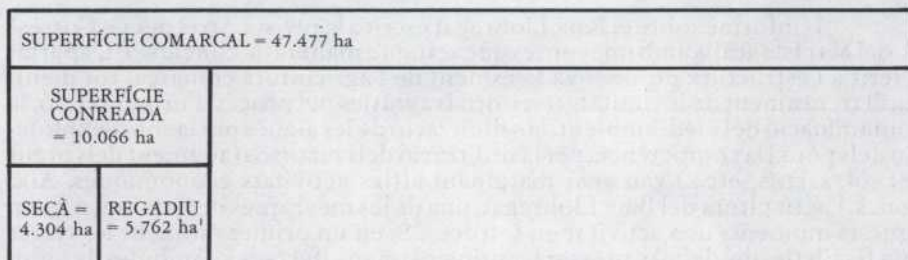
Any 1975

Gràfic 3

Any 1980

Gràfic 4

* Els gràfics 1 i 2 són d'elaboració pròpia a partir de dades donades per Rebagliato en la *Geografia de Catalunya* d'Aedos.

* El gràfic 3 és d'elaboració pròpia a partir de dades extretes del llibre *L'agricultura catalana*.

* El gràfic 4 és d'elaboració pròpia a partir de dades subministrades per la Unió de Pagesos del Baix Llobregat en *Reflexions i propostes per a una política d'ordenació i protecció de l'agricultura al Baix Llobregat, 1980*.

Analitzem les dades que reflecteixen els gràfics. En primer lloc cal observar la forta disminució de la superfície conreada comarcal al llarg del temps. Fixeu-vos:

QUADRE 7

Anys	% superfície conreada sobre el total comarcal
1954	52,6
1965	37,1
1975	27,5
1980	21,2

FONT: Elaboració pròpia

Cal pensar que entre els anys 1950 i 1954 la superfície conreada a la comarca del Baix Llobregat hauria estat propera al 60 % del total de la superfície comarcal. Sigui com sigui, aquestes xifres posen de manifest que en vint-i-cinc anys la superfície agrícola treballada ha disminuït més d'un 40 %. Aquesta xifra palesa que la vocació agrícola tradicional de la comarca ha donat pas a partir de mitjan segle a l'entrada d'una o més vocacions allunyades de l'esperit agrícola primitiu. Aquest fet ha comportat, evidentment, una disminució paral·lela de la població activa agrària a la comarca. Vegeu el següent quadre:

QUADRE 8

Població activa agrària dins el total

Anys	Xifres absolutes	Xifres relatives (%)
1965	11.559	9,8
1970	4.758	3,6
1975	4.112	2,4
1980	3.675 *	2

* sense compatibilitzar els jornalers eventuais

FONT: Elaboració pròpia a partir de diferents fonts.

Així mateix el nombre d'explotacions ha minvat d'una manera molt considerable. Vegeu les següents dades:

QUADRE 9

Anys	Nombre d'explotacions
1962	6.529
1972	4.496
1976	1.757

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades dels censos agrícoles i del llibre *L'agricultura catalana*.

En catorze anys una disminució propera al 400%! Segurament en aquest mateix període de temps cap comarca catalana no va tenir un descens tan pronunciat.

D'altra banda, tornant a l'anàlisi dels gràfics 1, 2, 3 i 4, cal observar que si en un principi, amb la instal·lació de les primeres indústries durant els anys 50, aquestes ocuparen bones terres de regadiu del delta, posteriorment la superfície agrícola de regadiu ha disminuït molt més lentament que la de secà. Així, entre els anys 1965 i 1980 l'espai regat ha passat de representar el 14 % de la superfície total comarcal al 12,1 %. Mentre que en el mateix període les terres agrícoles de secà han passat de ser el 23,1 % de la superfície total del Baix Llobregat al 9 %. Quin significat tenen aquestes xifres? En principi cal pensar en una doble motivació:

1) Els rendiments agrícoles del secà són baixos i per tant aquestes terres no són rendibles per a la propera explotació ja que representen terres marginals, no fàcilment conreables ni mecanitzables.

2) En molts municipis el procés urbanitzador, sobretot els darrers anys i a causa de l'elevat preu del terreny industrialitzable o urbanitzable de regadiu, s'ha dirigit amb força vers aquestes terres de secà més barates i assequibles.

Sigui com sigui, cal arribar a la conclusió que el procés de disminució de terres agrícoles, el descens de la població activa agrària, la minva d'explotacions agrícoles, agràries, etc... han dut aquest sector a una situació crítica i, una vegada més, s'ha posat de manifest que l'urbà s'ha imposat al rural en aquestes contrades de l'entorn barceloní.

Aquest fet és irreversible?

Podríem destriar, d'una banda, els fets que retarden o ajornen el procés de recessió agrícola i que alhora fan tenir esperances futures d'una certa reactivació; d'altra banda, es donen dins el territori comarcal, o fora d'ell, tota una altra sèrie de fets que activen el procés de recessió agrícola.

Entre els primers cal esmentar la dita i redita crisi econòmic. Com pot influir a deturar la destrucció de terres agrícoles? En els darrers anys, encara que no dispo de dades demostratives, el paper de l'agricultura al Baix Llobregat s'ha revalorat. Aquest fet s'ha traduït en una tornada de fills de pagesos al camp. Així mateix la crisi econòmica ha comportat una doble conseqüència que ha deturat, en bona part, la venda de terres agrícoles en els darrers temps:

a) Una erosió contínua dels diners mentre s'espera l'arribada de millors temps, en tot cas, per vendre les terres.

b) Una inseguretad o inestabilitat econòmica que fa pensar profundament en previsions per al futur tenint sempre la terra com a escut protector.

Així doncs cal esperar un xic per poder valorar suficientment la manera com la crisi econòmica actuarà en aquesta comarca amb una agricultura qualificada com a peri-urbana i sotmesa a tots els inconvenients que es desprenen en els grans cinturons urbans: una forta pressió demogràfica i un sens fi de solars industrials. Aquests inconvenients són i seran més forts i per tant accentuaran la recessió agrícola? Esbrinem-ho.

Els qui creuen en la reactivació agrícola del Baix Llobregat a partir dels moments actuals contempen la possibilitat que l'agricultura comarcal, com l'agricultura peri-urbana que és, s'insereixi en un conjunt territorial harmònic que contempli tant el fet urbà com l'industrial i l'agrícola. Aquesta posició compta, evidentment, amb dificultats que sorgeixen des de dins de la pròpia comarca (per exemple determinats ajuntaments opinen que l'agricultura al Baix Llobregat està condemnada a desaparèixer) i des de fora. En aquest últim cas

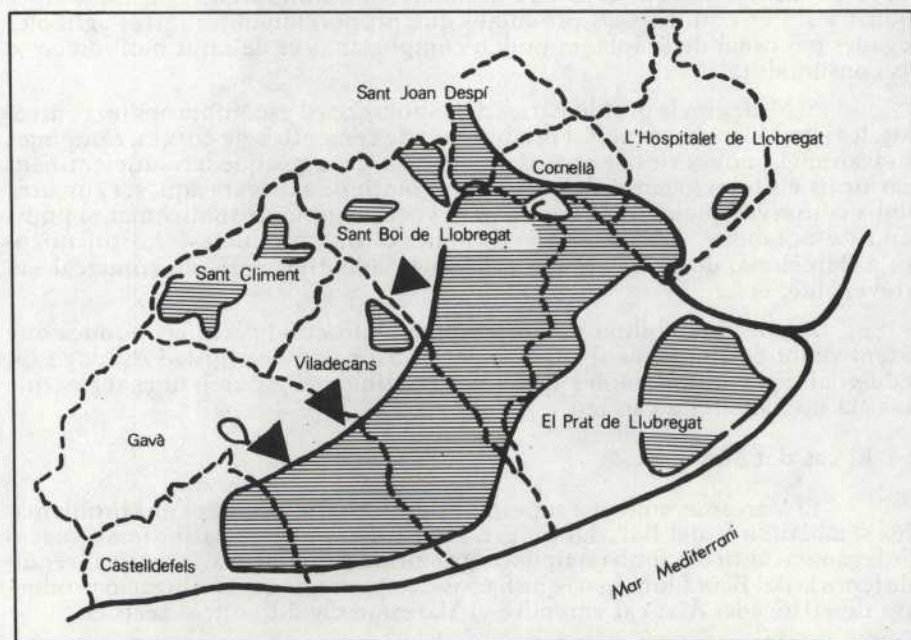

s'han fet esforços i signat acords per mirar de salvar l'agricultura comarcal. Per exemple un d'ells és la firma del protocol de protecció a l'agricultura del Baix Llobregat. Serà útil? J. Fortuny no ho té gaire clar quan diu que el programa concedeix prioritat a les zones de desenvolupament industrial del delta que encara són verges (21).

Segons Fortuny l'esmentat programa té un objectiu fonamental que és la implantació d'indústries a la comarca. Per què? Senzillament s'intentaria donar una vàlvula de sortida al gran atur enregistrat i, així mateix, reactivar l'economia.

La contrapartida serien 300 ha més de bones terres de regadiu transformades en polígons industrials.

Aquest fet suposaria un nou retrocés en la franja agrícola en el sentit que mostra el mapa següent:

* Les zones ratllades mostren les àrees agrícoles del delta del Llobregat. Una nova expansió industrial comportaria retrocessos agrícoles en el sentit que mostren els vèrtex dels triangles.

La Unió de Pagesos del Baix Llobregat es pregunta quin sentit té que el delta del Llobregat tingui més terrenys per a la instal·lació de naus industrials si encara, segons el Pla Parcial del 1974, hi ha 550 ha qualificades d'industrials i no ocupades i 150 ha ja construïdes però no ocupades. ¿Especulació? ¿Continuació del model de creixement que fins ara hem tingut? ¿Revaluació dels sòls industrials?... Sigui com sigui, hi ha una qüestió claríssima: el Baix Llobregat, i sobretot el delta, han deixat d'ésser aquell paradís agrícola de dècades passades. A tot això cal afegir-hi les notícies sobre el futur agrícola, que són negatives totalment. El Pla General preveu la pèrdua d'un 50 % del sòl agrícola abans de l'any 1990, de manera que passarien a cultivar-se menys de 400 ha (22).

Per si tot això fos poc, cal esmentar tota la problemàtica derivada de la contaminació a la comarca del Baix Llobregat. Les notícies sobre contaminació aèria, terrestre, soterrània, marina o fluvial són constants.

Per exemple, M. Dobaño donava notícia (23) de la persistència de la contaminació de l'aqüífer del Baix Llobregat. Les causes n'eren els abocadors i bombeigs constants de les indústries i la penetració d'aigua del mar a l'aqüífer deltaic per la falca que representa la zona franca. La conseqüència era el perill constant d'una veritable catàstrofe per la possibilitat d'ingerir aliments intoxicats. Aquest fet és agreujat per la feble capacitat de renovació que té l'aqüífer del Baix Llobregat, ja que el riu Llobregat es troba pràcticament impermeabilitzat pel seu alt grau de contaminació. Així mateix la contínua extracció d'àrids del llit del Llobregat obre enormes forats que posteriorment són omplerts amb escombraries o productes contaminants qualsevol.

D'altra banda, les notícies que tenim sobre el canal de la dreta del riu Llobregat demostren que es troba contaminat pels abocaments constants de les indústries. Per tant, tots els productes que proporcionen les terres agrícoles regades pel canal de la Infanta poden comportar riscos de salut molt diversos als consumidors.

Si hi afegim la problemàtica dels abocadors d'escombraries no controlats, les parcel·lacions de sòls, l'establiment de cementiris de cotxes, càmpings, caravannings, noves vies de comunicació, etc... crec que queden suficientment clarificats els interrogants plantejats en el sentit de si encara aquesta comarca podia conservar quelcom de la seva gran vocació agrícola tradicional, si podia tenir esperances de cara al forniment de productes hortofrutícoles a Barcelona, de si el procés de pèrdua d'identitat agrícola comarcal era irreversible, etc...

L'única possibilitat que representa el procés de crisi econòmica que estem vivint és àmpliament superat per l'obstinació de legisladors, pagesos, industrials i persones forànies que volen continuar el joc amb unes regles que fins ara no han atès a cap raó.

2.4 El cas del Maresme

El Maresme, amb una superfície de 39.270 ha, presenta una problemàtica semblant a la del Baix Llobregat. Ha patit i continua patint una situació d'ofegament agrícola, amb un tipus d'agricultura competitiva, intensiva i rendible (com la del Baix Llobregat) que ha passat a tenir una especialització productiva diversificada. Així cal entendre el Maresme dividit en tres sectors:

a) Maresme del nord: havia estat una zona d'estiueig barceloní a partir de mitjan segle passat i avui, des dels anys seixanta, s'ha convertit en un territori bàsicament turístic. Té la densitat de població més baixa (uns 350 h/km² l'any 1980) dels tres sectors.

b) Entorn mataroní: actualment és el sector industrial del Maresme. Té una indústria que li dona vida pròpia. És el sector que pateix més l'actual procés de crisi econòmica, per la desocupació que enregistra i les condicions socials que aquest fet comporta. L'any 1980 tenia una densitat de població que s'apropava als 900 h/km².

c) Maresme del sud: s'ha convertit a partir dels anys seixanta en la zona de segona residència barcelonina al Maresme. És com una mena de suburbi de Barcelona i per tant té molt assumit el paper que malauradament li pertoca com a zona residencial barcelonina. Té la major densitat de població dels tres sectors esmentats i era superior als 1.300 h/km² l'any 1980.

El Maresme agrícola tradicional no es pot incloure dins algun d'aquests sectors? Configura un sector a part? Evidentment, no. L'agricultura maresmenca ha esdevingut un tipus d'agricultura residual que des dels anys seixanta fa el seu paper d'agricultura peri-urbana amb febles i comptats indicis de voler defugir aquesta situació.

En aquests moments el Maresme, la capacitat d'acomodació agrícola del qual a les exigències d'un determinat període de temps és sobradament coneguda, s'adapta al que se li exigeix des dels circuits comercials interns catalans i, fins i tot, externs o internacionals. En aquest sentit, igual que per al Baix Llobregat, la demanda de productes per part de Barcelona hi tingué un paper fonamental.

Passem, si més no, a analitzar l'evolució demo-econòmica comarcal per passar posteriorment a intentar demostrar com el sector productor agrari ha esdevingut secundari al Maresme.

2.4.1 L'expansió a partir de la Primera Guerra Mundial

Els inicis de l'expansió demogràfica i econòmica comarcal s'han de buscar respectivament, com passava al Baix Llobregat, en una casuística doble:

a) L'increment demogràfic barceloní dels anys 20 que utilitzarà les àrees veïnes com a vàlvula d'escapament per establir-hi sobrants de població.

b) L'expansió fabril que comportà la primera guerra mundial i que suposà la primera gran onada immigratòria provinent de dins del propi país (la Selva, l'Empordà, el Priorat i la Conca de Barberà) i de la resta de l'Estat (Aragó, València i Almeria). És clar que l'onada immigratòria es dirigí cap a les comarques, com el Maresme, amb una certa tradició industrial (tèxtil) i amb possibilitats d'incrementar la productivitat d'altres sectors (per exemple l'agrícola).

Vegeu en el següent quadre el que representà demogràficament l'arribada d'immigrants a la comarca del Maresme durant aquestes primeres dècades:

QUADRE 10

ANYS	1900	1910	1920	1930
Total hab. comarca	71.671	76.385	84.301	97.056
Densitat comarcal (h/km ²)	180	192	212	244
Densitat del principat	72,9	76,9	91,7	100,1

FONT: Elaboració pròpia a partir d'un recull de dades.

Si prenem com a índex 100 els habitants que tenia la comarca l'any 1900, aquest es transformà en 135,4 l'any 1930. Un creixement important, sobretot si comparem les dades d'evolució de la població comarcal entre 1920 i 1930. Efectivament, agafant l'índex 100 per a 1920, es transformà en 115 solament en deu anys.

I d'altra banda cal observar que la densitat de població en aquesta comarca ha augmentat més del doble, per cada sèrie d'anys analitzats, la densitat total del Principat.

2.2.4 Un "boom" sense precedents

M'estic referint al "boom" demogràfic, urbanístic i industrial que es produí en aquesta comarca durant les dècades que van dels anys cinquanta als setanta. Anem per parts i analitzem l'escalada demogràfica en primer terme. Per això cal que observem el següent quadre:

QUADRE 11

ANYS	1950	1960	1965	1970	1975
Total hab. comarca	104.163	125.650	158.139	190.997	231.112
Densitat comarcal (h/km ²)	261	316	398	480	581
Densitat del Principat	113,8	137,02	140	176,4	-

FONT: Elaboració pròpia a partir d'un recull de dades.

Mentre que la comarca havia trigat més de cent anys a doblar el nombre d'habitants (en el període que va de 1830 — 52.965 habitants— a 1950 — 104.163 habitants—), ara, en vint-i-cinc anys, la població s'havia duplicat. Evidentment aquest increment tan gran de població no podia obeir únicament al creixement vegetatiu comarcal.

L'onada immigratòria durant aquests anys fou important. Ho fou per un doble motiu:

1) Tenir la gran metròpoli molt a prop, amb una part del Maresme considerada com un apèndix d'aquella.

2) Tenir una expansió industrial important basada, sobretot, en la manufactura del gènere de punt.

Ara bé, el procés urbanitzador al Maresme no ha seguit el mateix paràmetre que el del Baix Llobregat. Mentre que en aquesta comarca l'especulació sobre el sòl derivava d'una fortíssima pressió industrial, en aquella el consum de sòl (que ha necessitat l'expansió demogràfica, l'expansió industrial i sobretot la funció comarcal de segona residència i estiuatge) s'ha fet en funció de l'activitat constructora. En aquest sentit són significatives les dades següents (24):

QUADRE 12

Anys	Nombre d'urbanitzacions	Superfície que ocupen en ha.
1957	25	274
1965	63	958
1972	163	1000
1980	200	6000

Del quadre, se'n dedueixen algunes conclusions, d'entre les quals cal esmentar un doble fet. El principal, que la comarca sigui utilitzada com a segona residència per molts barcelonins. Ho demostra que en menys de vint-i-cinc anys el nombre d'urbanitzacions s'hagi multiplicat per vuit. En segon terme cal considerar l'augment extraordinari de la superfície ocupada per aquestes urbanitzacions en un doble sentit:

- En menys de 25 anys s'ha multiplicat, quasi per 22, l'espai urbanitzat.
- L'espai sobre el qual es construeixen les urbanitzacions és cada vegada més gran. És a dir, les urbanitzacions cada cop consumeixen més territori. En efecte, si el 1957 vint-i-cinc urbanitzacions ocupaven 274 ha (que representa una equivalència d'1 a 10,9), l'any 1980 aquesta relació era d'1 a 30, la qual cosa vol dir que cada urbanització construïda l'any 1980 era tres vegades més extensa que cada una de les registrades l'any 1957.

Per continuar amb l'estudi caldria preguntar-se a costa de qui s'han fet les despeses de sòl que han representat l'expansió industrial, urbanística (en la qual no cal incloure solament les urbanitzacions), etc.

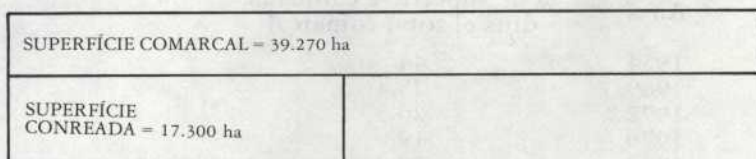
2.4.3 La desfeta de l'estructura agrària

Ens trobem en una situació semblant a la que s'ha exposat si analitzem la comarca del Baix Llobregat. En la majoria d'ocasions l'expansió territorial urbana, industrial, de les vies de comunicació, dels serveis (magatzems, "hipers", "caravannings", càmpings, activitats recreatives,...) etc., o, s'han fet disposant de terres agrícoles. Els resultats són els de sempre: una disminució molt forta i quasi (o del tot) irreversible de les terres conreades.

Aquest fet pot ésser quantificat. Observeu els següents gràfics comparatius:

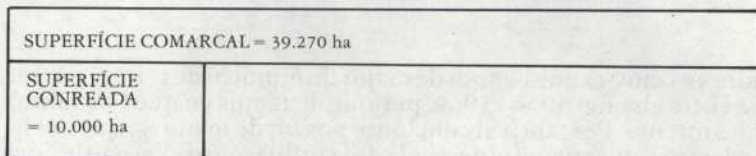
Any 1954

Gràfic 5

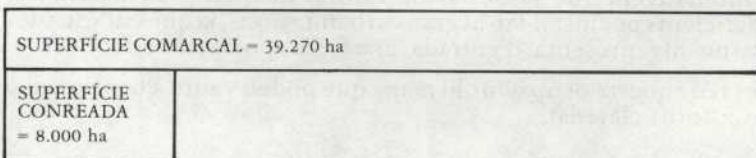
Any 1969

Gràfic 6

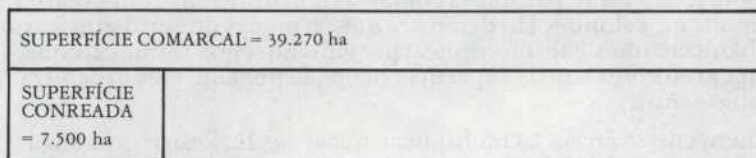
Any 1972

Gràfic 7

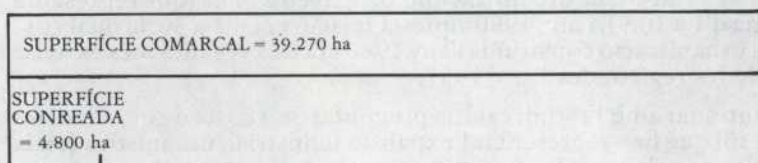
Any 1976

Gràfic 8

Any 1980

Gràfic 9

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades recollides en diferents fonts.

Solament en vint-i-cinc anys la superfície conreada ha disminuït quasi en tres quartes parts. Treballant en xifres relatives i prenent com a punt de referència l'any 1954, els percentatges que representen la disminució de la superfície conreada dins la superfície total comarcal han evolucionat així:

QUADRE 13

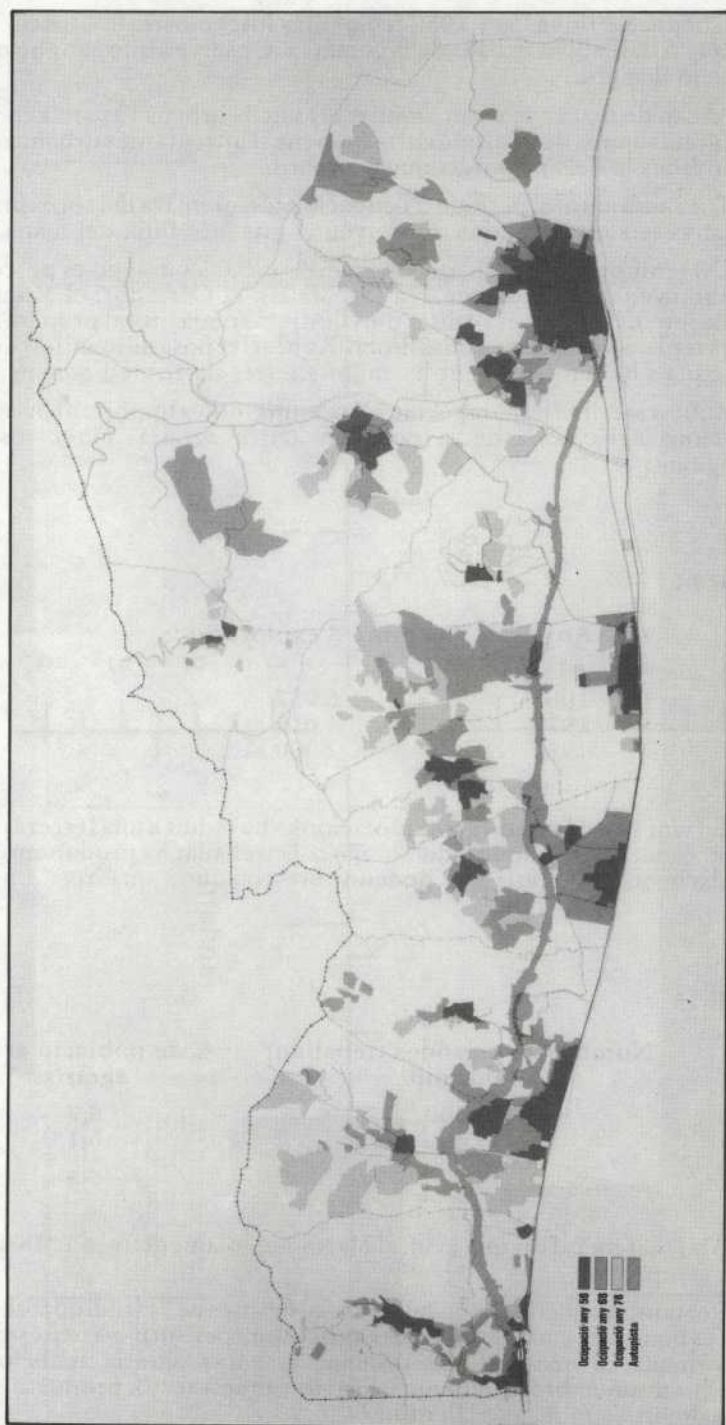
Anys	% de superfície conreada dins el total comarcal
1954	44
1969	25,4
1972	20,3
1976	19
1980	12,2

FONT: Elaboració pròpia

El quadre ens mostra que l'època de major disminució de terres conreades és compresa entre els anys 1954 i 1969, període de temps en què l'expansió econòmica és més intensa. Per tant, cal concloure posant de manifest que l'ocupació urbana, industrial, de serveis i la derivada de la utilització de l'espai de l'oci s'ha fet a cavall de bones terres explotades agrícolament, sobretot pensant que els cotraforts muntanyencs de la Serralada Litoral ocupen gran part de la comarca i són deficientes per instal·lar-hi grans urbanitzacions, ja que enllestir-les per poder construir-hi representa, d'entrada, una forta aportació econòmica.

Com es féu aquesta ocupació? El mapa que podeu veure a continuació ho expressa amb força claredat.

L'ocupació fins a l'any 1958 (color més fosc) mostra la situació i la primera expansió dels nuclis urbans de la comarca. Observeu que gairebé no existeix població dispersa.

Al cap de deu anys s'han ampliat els nuclis urbans i apareixen moltes taques (segona gamma de gris) que corresponen a d'altres tantes urbanitzacions, força allunyades ja dels primitius nuclis urbans.

Tot i amb això, el període d'ocupació més intensiva del sòl es produeix entre els anys seixanta i setanta. Observeu el gris més fluix del mapa.

Cal tenir present, però, que l'expansió urbana quasi no es percep a les zones muntanyenques de la comarca (St. Mateu, el Corredor, el Montnegre, Serra Rossa, etc.). Per tant, es realitza dins l'estreta franja litoral propera al mar i als primers replans vers la Serralada Litoral. Aquest fet posa de manifest que l'expansió urbana s'ha fet sacrificant les millors terres de conreu comarcals.

Aquest sacrifici ha comportat, alhora, una minva important del nombre d'explotacions agrícoles i de la població activa agrària. Fixeu-vos en el quadre següent:

QUADRE 14

Anys	Nombre d'explotacions
1962	6.037
1972	4.016
1982	2.000

En vint anys el nombre d'explotacions s'ha reduït a una tercera part. De la mateixa manera la disminució del sòl agrícola treballat ha produït un descens de la població activa agrària que podeu veure en aquest quadre:

QUADRE 15

Anys	Nombre de persones treballant al camp	% de població activa agrària
1970	6.700	8,8
1975	5.400	6,1
1980	5.000	5

Així mateix cal dir que avui, al Maresme, solament unes 1.500 famílies viuen del camp.

Per tant, la conclusió que cal treure'n, després de l'estudi de totes aquestes dades, és ben clara: cada vegada més l'agricultura peri-urbana maresmenca es va transformant en una activitat residual, la xarxa agrària tradicional del Maresme s'ha desmembrat totalment i, fins i tot, aquest sector productiu corre el risc del malmetre's molt més. Per què?

Hi ha tota una sèrie de fets que ho fan pensar. Per exemple:

- Poca disponibilitat d'aigua.
- Característiques edàfiques (sauló permeable) idònies per contaminar l'aigua dels pous.
- Contínua extracció d'àrids que provoca la salinització de les aigües subàlvies.
- Problemàtica dels abocadors d'escombraries, la situació geogràfica dels quals (en cotes mitjanes d'alçada), i prèvia descomposició anaeròbica, contamina amb molta facilitat la capa freàtica de l'aigua que pot utilitzar-se agrícolament o domèstica.
- La qüestió de la contaminació del Tordera, els marges del qual són força utilitzats agrícolament i on es dona una agricultura relativament pròspera.
- L'abocament d'aigües residuals (domèstiques o agrícoles) prop dels pous de forniment agrícola o domèstic. El 1978 foren aigües residuals les que contaminaren un pou de la riera d'Argentona que abastava el barri de Cerdanyola a Mataró. Conseqüència: epidèmia de tifus en aquesta ciutat amb milers de persones afectades.

Tots aquests fets ens confirmen que la crisi del sector agrícola a la comarca és profunda i que existeixen tota una sèrie d'elements que l'agreugen de cara al futur: contaminació, poca disponibilitat d'aigua, expansió urbana i de les vies de comunicació, etc., tot convertint aquesta activitat productiva en un ferit greu en un procés irreversible d'emmalaltiment.

2.5 El Baix Llobregat i el Maresme, dues comarques sense futur agrícola?

Després d'aquesta anàlisi la conclusió final és molt clara: l'especialització industrial de gairebé tota la primera regió catalana (Barcelonès, Maresme, Baix Llobregat, Vallès Oriental i Vallès Occidental) ha tingut d'ençà els anys cinquanta preeminència total i absoluta, sobretot a les àrees comarcals més properes a Barcelona, la qual ha determinat una involució agrícola, a tots els nivells, i sobretot pel que fa referència a la pèrdua de terres agrícoles.

No voldria acabar l'anàlisi d'aquesta primera part del treball sense fer esment d'uns paràgrafs que sintetitzen molt bé el tarannà de l'evolució econòmica al nostre país durant els anys 1960-1975:

"El análisis de la evolución industrial realizada en el periodo 1964-1973 pone de relieve que el 70 % de la misma en valor se ha localizado en las cinco comarcas que componen la región I (Barcelonès, Maresme, Baix Llobregat, y ambos Vallès), cuyo centro es Barcelona. En esta área se ha creado el 75 % de todos los nuevos empleos industriales. En el otro extremo están veinticinco comarcas (de un total de treinta y ocho) que han recibido únicamente el 7,3 % de la inversión y el 10,4 % del nuevo empleo generado por ésta. La concentración inversora parece, incluso, haber ganado en intensidad con el tiempo, con lo que no es extraño que la ya elevada polarización que existía en 1964 hubiera aumentado seis años después y el centro de gravedad de la población activa del sector secundario se desplazase varios kilómetros en dirección a Barcelona, entre 1964 y 1970. Además se comprueba que las inversiones más intensivas de capital y las correspondientes a los subsectores más prometedores se dirigen preferentemente a las zonas muy industrializadas. El proceso descrito revela, de nuevo, la existencia de «dues Catalunyes»: una, industrializada, con un alto grado de urbanización y muy poblada, otra, básicamente agraria, con núcleos de población mayoritariamente pequeños y una demografía escasa y en declive. La primera extendida a lo largo del litoral, la segunda constituida por las comarcas del interior, con algunas excepciones." (25)

Fent una aplicació d'aquests paràgrafs al present estudi i utilitzant-los per respondre adequadament als interrogants plantejats dins l'apartat 2, cal dir que el Baix Llobregat i el Maresme han deixat d'ésser els tradicionals rebostos hortofrutícoles i, també, ramaders de Barcelona. L'ofegament agrícola a què s'han vist sotmeses aquestes comarques és difícilment reversible, almenys, en un futur immediat. Per tant Barcelona i la seva Àrea Metropolitana, donada la incapacitat d'ésser fornides d'aliments per part d'aquestes comarques, han dirigit els seus esforços cap a altres indrets rurals catalans i extracatalans.

L'estudi que ens ocupa ha de fer una valoració de les zones catalanes abastadores del mercat barceloní. La realitat ens demostra que una àrea molt important a l'hora de fornir Barcelona i la seva Àrea Metropolitana d'aliments són les planes lleidatanes com la Noguera, l'Urgell o el Segrià. Seguint el pla de treball previst, la segona gran part d'aquest estudi estarà en funció de l'anàlisi de l'agricultura d'aquestes planes occidentals catalanes i les seves relacions comercials amb l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- (1) Gran Enciclopèdia Catalana; v. III, p. 236
- (2) BRUNET, J.M.; GRATACÓS, A. i altres; 1980, *L'agricultura catalana*, Fundació J. Bofill, Banca Catalana, Barcelona, p. 47.
- (2 bis) BENELBAS, Lleó; *Economia agrària de Catalunya*, Ketre, Barcelona, 1980, p. 37.
- (3) SOLÉ SABARÍS i altres, *Geografia de Catalunya*, Aedos, Barcelona, 1968, v. II, p.665.
- (4) *Ib.*, p. 471.
- (5) DEFONTAINES, P.: *Geografia dels Països Catalans*, Ariel-Societat catalana de Geografia, Barcelona, 1978, p. 55.
- (6) DIPUTACIÓ DE BARCELONA: *Arrel*, n.º 2 gener-abril 1982, p. 61.
- (7) VILA, P.; *Visions geogràfiques de Catalunya*, edit. Barcino, col·lecció "Biblioteca geogràfica", v. I, p. 155.
- (8) LLEONART, P.; MACIAS, P. i ARDÈVOL, R.; *El Maresme: les claus de la seva continua transformació*; edit, Catalana d'estudis econòmics S.A.; Barcelona, 1981, p. 47.
- (9) *Ib.*, p. 68.
- (10) FRADERA, J. M.ª i altres; *L'ordenació de l'agricultura i el territori en comarques densament poblades*, Publicacions del col·legi oficial d'Arquitectes de Catalunya, edit. Gaya Ciència S.A., Barcelona, 1980, p. 42.
- (11) UNIÓ DE PAGESOS; "El Maresme, una comarca amb tradició agrícola", díptic presentat a les primeres Jornades Agràries del Maresme.
- (12) SOLÉ SABARÍS, Ll. i altres; *Geografia de Catalunya*, v. III, p. 467.
- (13) *Arrel*; ob. cit., p. 19.
- (14) SOLÉ SABARÍS i altres, ob. cit., p. 467.
- (15) SOLÉ SABARÍS i altres, ob. cit., p. 468.
- (16) *Arrel*, ob. cit., p. 23.
- (17) RIBA, C. i altres; *I Jornades d'estudis sobre el Baix Llobregat*, Laia, Barcelona, 1982, p. 87.

- (18) *Arrel*, ob. cit., p. 20.
- (19) *Arrel*, ob. cit., p. 25.
- (20) *Arrel*, ob. cit., p. 31.
- (21) Article de J. FORTUNY A *Hoja del Lunes*, 19-X-81, p. 9.
- (22) *Xerrada de DOMENECH, M. i SANTOJA, I. sobre el tema "Concert per a la protecció del sòl agrícola del Baix Llobregat"*. Efectuada dins el cicle organitzat per la Societat Catalana d'Estudis Rurals el dia 10 de març de 1982.
- (23) DOBAÑO, M. *escrit a la Hoja del Lunes del dia 14-XI-1981*.
- (24) *S'han obtingut de l'article de HERCE, M. a la revista Ciudad y Territorio titulat "El consumo del espacio en las urbanizaciones de segunda residencia en Catalunya"*, n.º 4, 1975. Per l'any 1980 cal considerar-les com una apreciació pròpia a partir de diferents investigacions al nivell d'institucions locals.
- (25) ALÒS-MONER, R. i RODRIGUEZ, A.; *Economía y territorio en Catalunya*, Servicio de Estudios de Banca Mas Sardà, edic. Alba S.A., Barcelona, 1978, p. 230.